

(સમય : સવારે ૯ : ૦૦ થી ૧૨ : ૦૦)

સત્સંગ પ્રવીણ : પ્રશ્નપત્ર - ૧

સૂચના :- આ પ્રશ્નપત્રમાંથી થોડા-ઘણા પ્રમાણમાં પ્રશ્નો તા. ૬ માર્ચ, ૨૦૨૨ના રોજ લેવાનાર મુખ્ય પરીક્ષામાં પુછાશે. મુખ્ય પરીક્ષામાં જવાબવહીમાં વધારાનાં પાનાં જોડીને તેમાં લખેલા ઉત્તર માન્ય ગણાશે નહીં. પરીક્ષા કાર્યાલય, અમદાવાદની પૂર્વ મંજૂરી લીધા સિવાય, મૂળ પરીક્ષાર્થીના બદલે ‘લહિયા’, ‘ડમી રાઈટર’ કે ‘અન્ય વ્યક્તિ’ દ્વારા લખાઈને આવેલી પરીક્ષાની જવાબવહી રદ ગણવામાં આવશે. એકથી વધારે પ્રકારના જુદા જુદા અક્ષરોવાળા ઉત્તરો માન્ય નહીં ગણાય. છેકછાકવાળા જવાબો માન્ય ગણાશે નહીં. અસ્પષ્ટ અને ઉકેલી ન શકાય તેવા જવાબો માન્ય ગણાશે નહીં. અભ્યાસક્રમના પુસ્તકની છેલ્લી આવૃત્તિનો જ ઉપયોગ કરવો. પરીક્ષાખંડમાં પરીક્ષા દરમ્યાન કોઈ પણ પરીક્ષાર્થીએ મોબાઈલ ફોન તથા ઇલેક્ટ્રોનિક સાધનો જેવાં કે ટેબ્લેટ, લેપટોપ વગેરેનો ઉપયોગ કરવો નહીં તથા પોતાની પાસે રાખવાં પણ નહીં.

(કુલ ગુણ : ૧૦૦)

વિભાગ - ૧ : શ્રી અક્ષરપુરુષોત્તમ ઉપાસના - ૧૫મી આવૃત્તિ, ફેબ્રુઆરી - ૨૦૧૫

- પ્ર.૧ નીચે આપેલા પ્રસંગોમાંથી કોઈ પણ એક વર્ણવી સિદ્ધાંત લખો. [૪]
૧. જ્યાં તે છે ત્યાં હું છું અને જ્યાં હું છું ત્યાં તે છે.
  ૨. નાજા કામળી, મહુવાના હરિભક્તો અને દેવજીભાઈને સ્વામીએ ઓળખાવેલું પોતાનું સ્વરૂપ
  ૩. નૃસિંહાનંદ સ્વામી અને ઘનશ્યામદાસ સાધુએ ‘સ્વામી અક્ષર છે’ નું આપેલું પ્રમાણ
- પ્ર.૨ નીચે આપેલામાંથી કોઈ પણ બે વિષયના સંદર્ભમાં શાસ્ત્રનાં ત્રણ પ્રમાણો આપો. [૬]
- (સંદર્ભ શાસ્ત્રનું નામ અને ક્રમાંક લખવો ફરજિયાત છે.)
૧. સર્વોપરીપણાની નિષ્ઠા આવશ્યક
  ૨. દિવ્યભાવ
  ૩. નિરાકાર સમજવાથી ખોટ
- પ્ર.૩ પ્રમાણ, સિદ્ધાંત કે કડી પરથી વિષયનું શીર્ષક આપો. [૫]
- ઉદાહરણ : ‘મારા સ્વામીનું જ કર્યું સર્વ થાય છે પણ તે વિના કોઈનું હલાવ્યું પાંદડું પણ હલતું નથી.’
- જવાબ : સર્વ-કર્તાહર્તા સમજવાની આવશ્યકતા
૧. “અમે શ્રીકૃષ્ણ જેવા જ છીએ. તેથી વધુ ન લખાય.”
  ૨. “માટે સર્વ ક્રિયાના પ્રવર્તાવનારા અને સર્વના સ્વામી એક જ ભગવાન છે.”
  ૩. “દિવ્યભાવ અને મનુષ્યભાવ એક થઈ જાય ત્યારે ભગવાન ભજવાનું સુખ આવે છે.”
  ૪. “એ વિના રખે જ્ઞાની ગણો, જેને હરિ નયણે નથી દેખિયા”
  ૫. “પણ સહુથી સરસ સંતમાં રે, રાખ્યું વાલમે એની વાતમાં રે.”
- પ્ર.૪ આપેલા વિકલ્પોમાંથી ફક્ત સાચા વિકલ્પોની આગળ આપેલા ચોરસ ખાનામાં ખરાની (✓) નિશાની કરો. [૪]
- નોંધ : એક કે એકથી વધારે વિકલ્પ સાચા હોઈ શકે. તમામ સાચા વિકલ્પ આગળ ખરાની નિશાની કરી હશે તો જ પૂર્ણ ગુણ મળશે, અન્યથા એક પણ ગુણ નહીં મળે.
૧. ગુણાતીત સંતનો મહિમા : પરોક્ષ શાસ્ત્રોમાં
    - (૧) ☐ યસ્ય દેવે પરાભક્તિર્યથા દેવે તથા ગુરૌ। (૨) ☐ નિરપેક્ષં મુનિં શાન્તં નિર્વેરં સમદર્શનમ્।
    - (૩) ☐ સમઃ સર્વેષુ ભૂતેષુ મદ્ભક્તિં લભતે પરામ્। (૪) ☐ ન તત્સમશ્ચાપ્યધિકશ્ચ દૃશ્યતે।
  ૨. પરબ્રહ્મને તત્ત્વે સહિત ઓળખવા માટે : અક્ષરબ્રહ્મની આવશ્યકતા
    - (૧) ☐ ત્યારે એનાં ઈન્દ્રિયો - અંતઃકરણ સર્વે અક્ષરરૂપ થઈ જાય છે.
    - (૨) ☐ જ્યારે સત્પુરુષ પ્રગટ થાય છે ત્યારે તેમના મુખ થકી જ વાત સમજ્યામાં આવે છે.
    - (૩) ☐ એ સર્વેનું કારણ માયા છે.
    - (૪) ☐ જેવા અક્ષરમાં છે તેવી રીતે પુરુષપ્રકૃતિમાં નથી.
- પ્ર.૫ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ બે વિષયનું વિવરણ લખો. (બારેક લીટીમાં) [૮]
૧. ‘ગુણાતીતાનંદ સ્વામી અક્ષર છે.’ શાસ્ત્રીજી મહારાજનો પત્ર
  ૨. બ્રહ્મરૂપ થવાની આવશ્યકતા : નિર્વિઘ્ન ભક્તિ માટે
  ૩. ઉપાસનાનું મહત્ત્વ
- પ્ર.૬ નીચે આપેલાં વાક્યોમાંથી કોઈ પણ બે વિષે કારણો આપી સમજાવો. (બારેક લીટીમાં) [૮]
૧. પ્રગટ ભગવાન કે પ્રગટ સંત વગર આત્યંતિક કલ્યાણ ન જ થાય.
  ૨. શ્રીજીમહારાજના પૃથ્વી પરના પ્રાગટ્યનો હેતુ અન્ય અવતારો કરતાં શ્રેષ્ઠ છે.
  ૩. આપણે વિભીષણ જેવા ભક્ત થાવું.
- પ્ર.૭ ઉપસંહારના આધારે નીચેનાં સૈદ્ધાંતિક વાક્યો પૂરાં કરો. [૭]
- (ઉપાસનામાં શું સમજવું ?)
૧. જીવ એ પરબ્રહ્મ, અક્ષરબ્રહ્મ ..... કર્મફળના ભોક્તા છે.
  ૨. અક્ષરપુરુષોત્તમ ઉપાસના એટલે ..... પરબ્રહ્મની ઉપાસના.
  ૩. આ અક્ષરબ્રહ્મનાં સ્વરૂપ ..... નિયામક અને શરીરી છે.
  ૪. એ પ્રત્યક્ષ પરબ્રહ્મ ..... સદા પ્રગટ રહે છે.

(ઉપાસનામાં શું ન સમજવું ?)

૫. પરબ્રહ્મ પરમાત્મા તથા ..... થઈ શકાય છે, તેમ ન સમજવું.
૬. એકલા પુરુષોત્તમ જ છે ..... નથી તેમ ન સમજવું.
૭. સદ્ગુરુ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી ..... કહી શકાય તેમ ન સમજવું.

પ્ર.૮ ટૂંકનોંધ લખો. અક્ષરબ્રહ્મ : એક અને અદ્વિતીય

[૫]

વિભાગ - ૨ : સત્સંગ વાચનમાળા ભાગ-૩ - અગિયારમી આવૃત્તિ, મે - ૨૦૧૮
યુગવિભૂતિ પ્રમુખસ્વામી મહારાજ - દસમી આવૃત્તિ, ડિસેમ્બર - ૨૦૧૮

પ્ર.૯ નીચે આપેલાં અવતરણો કોણ, કોને અને ક્યારે કહે છે તે લખો.

[૮]

૧. “આજથી ચાલીસ વર્ષ પહેલાં હું કાશી જતો હતો.”
૨. “તમો ઈચ્છા કરો તો વરસાદ થાય ને ગોમતી ભરાય.”
૩. “મારી પાસે બંગલો છે, મોટર છે, પૈસા છે, કીર્તિ છે, બધું જ છે.”

પ્ર.૧૦ નીચે આપેલા પ્રશ્નોના એક (સંપૂર્ણ) વાક્યમાં જવાબ લખો.

[૫]

૧. રઘુવીરજી મહારાજે માંદા સંત માટે શું સેવા કરી ?
૨. ધર્મપુરમાં મહારાજે કુશળકુંવરબાને જીવુબાનો ઉતારો ક્યાં શા માટે રાખવાની આજ્ઞા કરી ?
૩. દ્વૈષી વૈરાગીના બંધનમાંથી મુક્તાનંદ સ્વામીને કોણે છોડાવ્યા ?
૪. આત્મજ્ઞાન કોની પાસેથી મળે ?
૫. પ્રમુખસ્વામી મહારાજની સુવર્ણતુલા ક્યારે થઈ ?

પ્ર.૧૧ આપેલા વિકલ્પોમાંથી ફક્ત સાચા વિકલ્પોની આગળ આપેલા ચોરસ ખાનામાં ખરાની (✓) નિશાની કરો.

[૮]

નોંધ : એક કે એકથી વધારે વિકલ્પ સાચા હોઈ શકે. તમામ સાચા વિકલ્પ આગળ ખરાની નિશાની કરી હશે તો જ પૂર્ણ ગુણ મળશે, અન્યથા એક પણ ગુણ નહીં મળે.

૧. શિવલાલ શેઠે કરેલો પરમહંસોનો સમાગમ
(૧) ☐ ગોપાળાનંદ સ્વામી
(૨) ☐ ભાયાત્માનંદ સ્વામી
(૩) ☐ ગુણાતીતાનંદ સ્વામી
(૪) ☐ મુક્તાનંદ સ્વામી
૨. ગોપાળાનંદ સ્વામીને ફોડકીને કારણે ઉપવાસ થયા
(૧) ☐ ચોવીસ થી પચ્ચીસ દિવસ
(૨) ☐ વીસ થી એકવીસ દિવસ
(૩) ☐ પંદર થી સત્તર દિવસ
(૪) ☐ દસ થી બાર દિવસ
૩. ત્વમેવ માતા ય પિતા ત્વમેવ
(૧) ☐ હમણાં નહાશો નહીં.
(૨) ☐ મારું ઠંડું પાણી છે.
(૩) ☐ નિઃસ્નેહ આત્મીયતાને યાદ કરે છે.
(૪) ☐ બહાર ક્યાંય જવાનું નહીં.
૪. શરીરરૂપી મંદિરનાં ઘરેણાં ક્યાં છે ?
(૧) ☐ સંતોષ
(૨) ☐ બહારથી ઊજળાપણું
(૩) ☐ દયા
(૪) ☐ શીલ

પ્ર.૧૨ નીચે આપેલાં વાક્યોનાં કારણ જણાવો. (નવેક લીટીમાં)

[૮]

૧. ખુશાલ ભક્તનાં માતૃશ્રીને એક જરિયાન વસ્ત્ર અને ઝાંઝર મળી આવ્યાં. અથવા
૨. નિષ્કુળાનંદ સ્વામી વડોદરાથી નીકળી જવા તૈયાર થયા.
૩. યુવાન વિદ્યાર્થીને થયું મારાં મા-બાપે પણ મને આવો પ્રેમ નથી આપ્યો. અથવા
૪. ડાહ્યાભાઈએ અક્ષરધામની લગોલગ હોવાનો આનંદ અનુભવ્યો.

પ્ર.૧૩ નીચે આપેલા વિષયો ઉપર મુદ્દાસર વિવરણ લખો. (બારેક લીટીમાં)

[૮]

૧. પર્વતભાઈની ભ્રાંતિ ટળી અથવા ૨. ધર્મપુરમાં પરમચૈતન્યાનંદ સ્વામી
૩. બળબળતા તાપમાં સ્વામીશ્રીનાં ઉઘાડાં ચરણ અથવા ૪. જુદી માટીના મહામાનવ પ્રમુખસ્વામી મહારાજ

વિભાગ - ૩ : નિબંધ

પ્ર.૧૪ નીચે આપેલા વિષયોમાંથી કોઈ પણ એક ઉપર આશરે ૬૦ લીટીમાં નિબંધ લખો.

[૧૫]

૧. ઉપાસના - પ્રવર્તનની અજોડ કટિબદ્ધતા : શાસ્ત્રીજી મહારાજ
(સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ : ફેબ્રુઆરી-૨૦૧૪, પા. નં. ૨૨-૨૪, ૧૮)
૨. અમર વારસો ગુણાતીતાનો : પરાભક્તિ (સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ : નવેમ્બર-૨૦૧૮, પા. નં. ૧૨-૧૪)
૩. પ્રમુખસ્વામી મહારાજ : સદા દુઃખ દુર્વિધાઓથી પર (સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ : જાન્યુઆરી-૨૦૧૬, પા. નં. ૨૪-૨૫, ૨૧)

* * *

■ અગત્યની જાહેરાત ■ તમામ પરીક્ષાર્થીઓ આપણી સંસ્થાની દર્શાવેલી website - link પરથી જૂનાં વર્ષોનાં પ્રશ્નપત્રો તથા મુખ્ય પરીક્ષાના જ ઉકેલપત્રો ડાઉનલોડ કરી શકશે તથા તેની પ્રિન્ટ પણ કાઢી શકશે. <http://www.baps.org/Satsang-Exams.aspx>

પરીક્ષાર્થી શ્રી,

સસ્નેહ જય શ્રી સ્વામિનારાયણ

સત્સંગ શિક્ષણ પરીક્ષા માર્ચ ૨૦૨૨ના નિબંધોની પૂર્વ તૈયારી માટે

નીચે જણાવેલ માર્ગદર્શન અને સૂચનો ધ્યાનમાં લેવા વિનંતી.

૧. નિબંધ એટલે કોઈ નિશ્ચિત વિષય ઉપર વ્યવસ્થિત, ચિંતનપૂર્વક અને મુદ્દાસરનું લખાણ. સત્સંગ શિક્ષણ પરીક્ષામાં પૂછાતા નિબંધો સામાન્ય જ્ઞાનના આધારે, પરીક્ષાર્થીના દૈનિક જીવનમાં સત્સંગના સદ્વાંચન અને કથા શ્રવણ અને મનન દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલ જ્ઞાનની કસોટી કરતા ૩૫ થી ૪૦ લીટીમાં લખવાના હોય છે.
૨. પરીક્ષાર્થીઓની માગણીને માન આપીને પ્રી-ટેસ્ટમાં પૂછાનાર નિબંધોના વિષયો અગાઉથી પરીક્ષાર્થીના એકાઉન્ટમાં અપલોડ કરવામાં આવ્યા છે.
૩. પ્રી-ટેસ્ટમાં જે તે પરીક્ષામાં પૂછાનાર નિબંધોના ત્રણે ત્રણ વિષયો આપવામાં આવ્યા છે. માર્ચ ૨૦૨૨ની ફાઈનલ પરીક્ષામાં આ ત્રણ વિષયોમાંથી કોઈપણ એક નિબંધ ચોક્કસપણે પુછાશે જ. માટે જો આપ આ ત્રણે ત્રણ વિષયો તૈયાર કરશો તો આપ ચોક્કસપણે એક નિબંધ મુખ્ય પરીક્ષામાં ખૂબ જ સારી રીતે લખી શકશો.
૪. આ નિબંધોનું સામાન્ય બંધારણ, લખાણ(મેટર) જૂના ‘સ્વામિનારાયણ પ્રકાશ’માંથી લેવામાં આવે છે.
૫. અહીં આપેલા નિબંધોનું લખાણ કેવળ દિશા સૂચક છે. આ જ લખાણ ગોખીને પરીક્ષામાં લખવાની જરૂર નથી. આથી વિશેષ સારા મુદ્દાઓનું ચિંતન-મનન કરી આપની રીતે પૂર્વ તૈયારી કરીને લખી શકો છો.
૬. **ગુજરાતી માધ્યમ (ભાષા) સિવાયના પરીક્ષાર્થીઓ માટે :** આ નિબંધોનું મૂળ પ્રકાશન ગુજરાતી ભાષામાં જ હોવાથી તેનું શબ્દશઃ ભાષાંતર ન કરતાં, તેનો ભાવાર્થ સમજીને પરીક્ષાર્થીએ પોતાની રીતે સમજીને તૈયારી કરવાની રહેશે. પરીક્ષા કાર્યાલય હિન્દી ભાષામાં આ નિબંધોનું ભાષાંતર આપી નહિ શકે. તેથી ભાષાંતર કરવા અંગેનો પત્રવ્યવહાર કે ઈ-મેલ પણ પરીક્ષા કાર્યાલયને કરશો નહિ તેવી નમ્ર વિનંતી છે.
૭. ગુજરાતી ભાષા વાંચી, લખી કે બોલી ન શકતા હોય તેવા પરીક્ષાર્થીઓએ માતા-પિતા, વડીલો કે અન્ય સ્વજનો-સ્નેહીઓ પાસે વંચાવીને નિબંધનો ભાવાર્થ સમજી પોતાની રીતે, પોતાના શબ્દોમાં લખીને તૈયારી કરવાની રહેશે.
૮. One essay from the list of essays will be asked in the Final Examination of March-2022.

સત્સંગ પ્રવીણ

નિબંધ - ૧

ઉપાસના-પ્રવર્તનની અજોડ કટિબદ્ધતા

■ સાધુ જ્ઞાનનયનદાસ

આજથી લગભગ સવાસો વર્ષ પહેલાંની આ વાત છે. દોમદોમ માન-સન્માન અને વરતાલના ધુરંધરો પણ જેના પર મીટ માંડીને બેઠા હતા, એવા નવયુવાન સંત શાસ્ત્રી યજ્ઞપુરુષદાસજી સામે બે માર્ગ હતા : એક તો ભગવાન સ્વામિનારાયણે પ્રબોધેલી અક્ષરપુરુષોત્તમ ઉપાસનાના પ્રવર્તનનો માર્ગ, જ્યાં અસદ્ધ કષ્ટો અને તિરસ્કાર-અપમાન-મારની મુશળધાર વર્ષા થવાની હતી. અને બીજો, અક્ષર અને પુરુષોત્તમની બાદબાકીનો માર્ગ, જ્યાં માન-સન્માન-સત્તા અને દોમદોમ સાહ્યબીની સેજ હતી !

કયો માર્ગ પસંદ કરવો ?

વિકલ્પ સ્પષ્ટ હતો. સામાન્ય માનવી શા માટે પહેલો વિકલ્પ પસંદ કરે ? પરંતુ શાસ્ત્રીજી મહારાજ ક્યાં સામાન્ય હતા ?! એટલે જ એમણે પહેલો જ માર્ગ પસંદ કર્યો. એ માટે એમણે કેવાં માન-સન્માન છોડ્યાં ?

સ્વામીશ્રી વિશે વરતાલ ટેમ્પલ કમિટીના તત્કાલીન સભ્ય, કુલમુખત્યાર અને મુંબઈ હાઈકોર્ટના પ્રસિદ્ધ હરિપ્રસાદ ચોકસી લખે છે : ‘આવી મહાન વ્યક્તિ વરતાલની સભામાં શોભે ! એનું સ્થાન આચાર્યશ્રીની જમણી બાજુએ હોય. એ મહત્ પુરુષ શ્રી લક્ષ્મીનારાયણ દેવના દેશમાં અગ્રણી હોય.’

વચનસિદ્ધ જૂનાગઢી સદ્ગુરુ યોગેશ્વર સ્વામીએ ૨૭ વર્ષના યજ્ઞપુરુષદાસજીને જોઈને કહેલું : ‘છોકરા ! તારામાં તેજ અપાર છે. વળી, બુદ્ધિ પણ બહુ જ છે ને ઘણી ઝીણી છે, તારી આ નાનકડી કાયામાં વિદ્યુતશક્તિ પણ અપાર છે. શ્રીજી તારામાં અખંડ નિવાસ કરીને રહે તેવું તારું આ સત્સંગમાં પરમ અદ્વૈત સ્વરૂપ છે. લાખ લાખ માણસ તારી વાંસે ફરશે, એવો સાધુ હું તને દેખું છું.’

ભરસભામાં મંડાયેલા શાસ્ત્રાર્થમાં મહીધર શાસ્ત્રીનો પરાભવ કરી સંપ્રદાયની લાજ રાખતા સ્વામીશ્રીને નિહાળી તેમના વિદ્યાગુરુ રંગાચાર્ય બોલી ઊઠ્યા હતા : ‘અસ્મિન્ સંપ્રદાયે એકમેવ!’ – અખિલ સંપ્રદાયમાં આમના જેવા તો એક જ.’

તેમની અદ્વિતીય સાધુતા જોઈને ત્રણ ત્રણ આચાર્યોને સધિયારો આપનાર વરતાલના સર્વેસર્વા કોઠારી ગોરધનભાઈ બોલી ઊઠેલા : ‘આ વરતાલમાં બે હજાર ત્યાગીઓ છે, તેમાં શાસ્ત્રી યજ્ઞપુરુષદાસ જેવો સર્વ પ્રકારે ધન-સ્ત્રીનો ત્યાગી મેં હજી સુધી કોઈ દીઠો નથી ! તેની વાતો મને સાકરના કટકા જેવી લાગે છે.’

ચેતનાના પ્રવાહ સમી તેમની દિવ્યવાણીનો આસ્વાદ માણીને પંડિતો દિગ્મૂઢ થઈ જોઈ રહેતા. શાસ્ત્રી વિશ્વનાથ સ્વામીશ્રીની ભાગવતની કથા સાંભળી અમદાવાદમાં બોલ્યા હતા : ‘સ્વામીએ જે રીતે ભાગવત સમજાવ્યું હતું તેવું તો શ્રીધર પણ ન સમજાવી શકે. કારણ કે, સ્વામી તો સાક્ષાત્ ભગવાનનું સ્વરૂપ છે ! તે હોય તો જ આવો સ્વાદ આપી શકે !’

તેમની વહીવટદક્ષતા પણ અમાપ હતી. માત્ર ૩૫ વર્ષની વયે સારંગપુર મંદિરના મહંત બન્યા. ટૂંકા સમયમાં જ પ્રસાદીનાં સ્થાનોનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો. ૮૫ મકાનો ખરીદી મંદિરનો વિસ્તાર વધારી દીધો. હનુમાનજીનો નવો બંગલો બંધાવી ચાંદીનાં કમાડ કરાવ્યાં. મંદિર વચ્ચેથી પસાર થતો ગામનો જાહેર રસ્તો પણ બંધ કરાવી, બહુ પ્રયત્નો છતાં જે કાર્ય કોઈ નહોતું કરી

શક્યું તે અભૂતપૂર્વ કાર્ય કર્યું. આ જોઈ વડતાલ અને ગઢડાના વહીવટકર્તાઓ પણ મોંમાં આંગળા નાંખી ગયા.

અરે, બળદની પરખ જેવી બાબતમાં પણ સ્વામીશ્રીની દક્ષતા જોઈ કોઠારી ગોરધનભાઈ બોલી ઊઠ્યા : ‘સ્વામી ! તમે તો શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ, ત્યાગ-વૈરાગ્યમાં પ્રવીણ, ભક્તિમાં પ્રવીણ, વ્યવહારમાં પ્રવીણ અને ખેતી કરી નથી છતાં બળદની પરખમાં પણ પ્રવીણ ! હવે કોઈ વાત બાકી રાખી છે કે નહીં ?!’

જેમની આવી બહુમુખી પ્રતિભા હોય, જેમના નિયમધર્મમાં રતીભાર ફેર ન હોય, જેઠાભગત, પ્રભુદાસ અને જીવાભાઈ જેવા બાહોશ કોઠારીઓ પણ જેમનું શિષ્યત્વ ઝંખતા હોય, તે સંત સમગ્ર સંસ્થામાં શિરોમણિ તરીકે પ્રસ્થાપિત થાય તે નિશ્ચિત હતું. તેમણે ધાર્યું હોત તો વરતાલમાં તેઓ સુખ-સાઘબી ભોગવી શક્યા હોત. પરંતુ સ્વામીશ્રીને એની ખેવના નહોતી. એમનું લક્ષ્ય અનંત જીવોના કલ્યાણ માટે ઉપાસનાના પ્રવર્તનનું હતું, શ્રીજીના સંકલ્પને સાકાર કરવાનું હતું.

શ્રીજીનો સિદ્ધાંત શાસ્ત્રોનાં પાનાંઓ વચ્ચે ગૂંચળાતો હતો. ત્યાગાશ્રમનાં માન તથા અધિકારીઓના અધિકાર નીચે કચડાતો હતો. પરિસ્થિતિ ગંભીર હતી. ખૂણિયું ગુણાતીત જ્ઞાન ખૂણામાં જ શમી જાય તેવા પ્રયત્નો પુરજોશમાં ચાલતા હતા. સત્ય વાત છેડવાની હિંમત કરનાર ઉપેક્ષાનું પાત્ર બની કોડીના ભાવમાં ફેંકાઈ જાય તેવું વાતાવરણ હતું. આવા સંજોગોમાં કદાચ કોઈક ખૂણે સત્યનો અવાજ ઊઠે તો પણ તે કુબુદ્ધિઓના કોલાહલમાં જ કચડાઈ જાય તેમ હતો. જરૂર હતી ખુમારીથી છલકતા પ્રચંડ ઉદ્બોધની ! સ્વરૂપનિષ્ઠા અને ધર્મનિષ્ઠાથી પ્રદીપ્ત સર્જનાત્મક વિસ્ફોટની !

સ્વામીશ્રીનો જન્મ જ આ અતુલિત કાર્યને અંજામ આપવા માટે હતો. અક્ષરપુરુષોત્તમ ઉપાસના પ્રવર્તન એ જ તેમના જન્મનો હેતુ હતો. ભગતજી મળતાં જ તેમણે પોતાના આ અવતારકાર્યનો આરંભ કર્યો.

કામ કાઠું હતું. પરંતુ સ્વામીશ્રીને તેની પરવા નહોતી. તેઓ કહેતા : ‘અક્ષરપુરુષોત્તમ માટે આપણે શ્વપચ(ચાંડાળ)ને ઘરે વેચાવું પડે તોપણ ઓછું છે.’ આવી તૈયારી હોય તેમને ભલા કયું પ્રલોભન લોભાવી શકે ? વરતાલની મોટપ અને મહોબ્બતને ઠેલીને તેમણે કાંટાળો માર્ગ પસંદ કર્યો, છડે ચોક ભગવાન સ્વામિનારાયણની શુદ્ધ ઉપાસનાની અને પ્રગટ સત્પુરુષ ભગતજીની વાતો કરવા માંડી. ખૂણિયા જ્ઞાનને દિગંતમાં વ્યાપ્ત કરવા તેઓ ખુલ્લા પડ્યા. તેના પ્રત્યાઘાતો વિશે નિર્ગુણદાસ સ્વામી સ્વાનુભવ વર્ણવતાં કુબેરભાઈને લખે છે :

‘નાની ઉંમરમાં ત્યાગી થઈ સંસ્કૃત વિદ્યા ધોળે લૂગડે શીખ્યા. પછી સાધુ થઈ તરત સંસ્કૃત કથા કરી. આખા સંપ્રદાયમાં વખણાઈ ગયા. વિહારીલાલજી મહારાજ, કોઠારી ગોવર્ધનભાઈ પણ ચાર મોઢે વખાણ કરે... પણ જ્યારે પ્રાગજી ભગતના શિષ્ય થયા અને જેમ જેમ સૌને ખબર પડતી ગઈ તેમ તેમ હેતને પેટ શિખામણ દેતા... સૌ સદ્ગુરુઓ, મંડળધારીઓ કહીને થાક્યા. તેમને સામો જવાબ શાસ્ત્ર પ્રમાણે આપે. પછી જાણ્યું કે હવે આ નહીં માને. પછી સૌ નાના-મોટાએ અપમાન કર્યામાં બાકી રાખ્યું નથી. આમણે પણ સહન કરવામાં બાકી રાખ્યું નથી. જેણે નજરે જોયું હોય તે જાણે, બીજાને શું અનુભવ હોય ? સંપ્રદાયમાં અગ્રગણ્ય ગણાતા, વિદ્વાન હતા, તે બધા એમની વિદ્વત્તા જોઈ ચકિત થતા. તેમનો બધાનો એકદમ મોહ ઊતરી ગયો, અપમાન શરૂ કર્યું.’

વરતાલનાં માન-અકરામોને ફંગોળીને તેમણે અગ્નિપથ પર પગ માંડ્યા. દ્વેષનો દાવાનળ ભભૂક્યો, પણ કોને તેની પડી હતી ? ભાવિકોને દહેશત હતી કે આ દાવાનળ કદાચ સ્વામીશ્રીને ભરખી જશે. પરંતુ સ્વામીશ્રી નિર્ભય હતા. ‘મહારાજના મહિમાની વાતો કરતાં દેહ પડી જાય તો દેહ લેખે લાગે’ – આવી ભાવનાઓથી જેમનું અંતર પ્રદીપ્ત હોય એવા પુરુષ કોનાથી ભય પામે ? વિરોધના વંટોળની વચ્ચે વ્યક્તિ વ્યક્તિને વાતો કરી તેમના હૃદયમાં અક્ષરપુરુષોત્તમ અને પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષની નિષ્ઠા પ્રસ્થાપિત કરવાની પ્રવૃત્તિ તેમણે આદરી.

ડભોઈમાં પુરાણી મુરલીધરદાસને ગુણાતીતાનંદ સ્વામી અને ભગતજીનો મહિમા સમજાવ્યો. સંશયો છેદી અંતરને ભેદી નાંખે તેવી વેધક વાણી સાંભળી વયોવૃદ્ધ પુરાણી બોલી ઊઠેલા : ‘અહો, યજ્ઞપુરુષદાસ ! આવી વાતો તો અમે જિંદગીમાં સાંભળી નથી ! આજે તો વાતો કરી તમે અમારું અંતર દારી દીધું...! યજ્ઞપુરુષદાસ ! તમે તો આજે હદ વાળી દીધી ! અમારી હઠ, માન, ઈર્ષા ઓગાળી શુદ્ધ કરી દીધા.’

અમદાવાદમાં ૮૦ થી ૮૨ વર્ષની ઉંમરના પંડિત સ્વામી કૃષ્ણસ્વરૂપદાસજી વિદ્વત્તામાં અજોડ હતા. શાસ્ત્રાર્થમાં તેમણે શંકરાચાર્યને માત કરેલા. સ્વામીશ્રીનો અલ્પ યોગ સાંપડતાં તેમને પણ સ્વામીશ્રીએ શ્રીહરિનો અક્ષર-પુરુષોત્તમ ઉપાસનાનો સત્ય સિદ્ધાંત સમજાવી દીધો. તે ઘટના બાદ જ્યારે જ્યારે વરતાલના કોઈ સાધુ અમદાવાદ આવે ત્યારે કૃષ્ણસ્વરૂપદાસજી સંતોને કહેતા : ‘શાસ્ત્રી યજ્ઞપુરુષદાસજીને મારા વતી પાંચ દંડવત્ કરી જય સ્વામિનારાયણ કહેશો. તેમનો સમાગમ મને ન

થયો હોત તો હું ગોપાળાનંદ સ્વામી અને ગુણાતીતાનંદ સ્વામીને યથાર્થ ઓળખત નહીં. હું તો એમ જાણતો કે ગોપાળાનંદ ટોડલાનો બ્રાહ્મણ ને ગુણાતીતાનંદ ભાદરાનો બ્રાહ્મણ ! ને બંને ખૂબ કામણ કરનાર હતા ! પણ તેમનો મહિમા મને આ શાસ્ત્રીના સમાગમથી સમજાયો !’

આવાં અચરજકારી પરિવર્તનો તો એમની સંનિધિમાં સહજપણે થયાં કરતાં. એમના ગુરુ ભગતજી મહારાજ પોતાના શિષ્યની આ વિલક્ષણતાને જુદી જ રીતે વધાવતા ને કહેતા : ‘તે તો ઠાકરિયો વીંછી છે. તે જ્યાં જશે ત્યાં મુમુક્ષુને ચટકા મારીને પ્રત્યક્ષ ભગવાન અને સંતની ઓળખાણ કરાવી દેશે.’

જે કોઈ તેમના સંપર્કમાં આવતા, તે શુદ્ધ સ્વરૂપનિષ્ઠાના આસામી થઈ જતા. વડોદરામાં ભણતા પીજના પ્રતિભાવંત યુવાન જેઠાભાઈને સ્વામીશ્રીનો સંબંધ થયો. એકવાર સાંજે ઠાકોરજીના ઉત્થાપનનાં દર્શન બાદ પ્રદક્ષિણામાં જ સ્વામીશ્રી તેમને વાતો કરવા બેઠા. નિષ્ઠા અને અસ્મિતાથી છલકાતો વાક્યપ્રવાહ સ્વામીશ્રીના મુખેથી રેલાયો. જેઠાભાઈ સાંભળવામાં એટલા તલ્લીન થઈ ગયા કે સંધ્યા અને શયન આરતી ક્યારે થઈ ગઈ અને ક્યારે રાત્રિની નીરવ શાંતિ પથરાઈ ગઈ તે પણ ધ્યાનમાં ન આવ્યું. જ્યારે ટાવરમાં સવારના ચારના ટકોરા થયા ત્યારે ગુરુ-શિષ્યને ખ્યાલ આવ્યો કે બાર કલાક વીતી ગયા છે. બાર બાર કલાક સુધી સતત વાતો કરી સ્વામીશ્રીએ જેઠા ભગતના અંતરમાં સત્યસિદ્ધાંતની સ્થાપના કરી દીધી. અને પરિણામે સંપ્રદાયને નિર્ગુણદાસ સ્વામીની ભેટ મળી.

આવી જ રીતે ઝાડેશ્વરના ભીખાભાઈ, નડિયાદના રામચંદ્ર ઠાકર આદિ જે કોઈ તેમના યોગમાં આવ્યા તે બધાને સ્વામીશ્રીએ શુદ્ધ ઉપાસનાની અસ્મિતાથી છલકાતા કરી દીધા.

બીજી તરફ વિરોધનો વૈરાગ્નિ પણ એટલો જ વકરતો ગયો. દિવસે દિવસે વાતાવરણ ગંભીર બનતું ગયું. વિરોધીઓની હિલચાલથી વાકેફ ગોરધનદાસ કોઠારીને સ્વામીશ્રીની ચિંતા થઈ. સ્વામીશ્રી પ્રત્યે હેત હોવાથી એક દિવસ તેમણે સ્વામીશ્રીને કહ્યું : ‘સ્વામી ! ભેખધારી કોશ-કોદાળી લઈ તમારાં મૂળ ઉખાડવા પાછળ પડ્યા છે, તેનાથી મને અજંપો થાય છે !’

વડતાલની ધરોહર સમાન કોઠારી જ્યારે આવું બોલતા હોય ત્યારે પરિસ્થિતિ કેટલી ગંભીર હશે ? પરંતુ સ્વામીશ્રી નિશ્ચલ અને નિશ્ચિંત હતા. તેઓ ખુમારીપૂર્વક બોલ્યા : ‘આપણે કોઈ ક્રિયાના ધણી થઈશું તો તેનો ભાર આપણને વળગશે, પરંતુ શ્રીજીમહારાજને કર્તાહર્તા સમજીશું તો આપણને કોઈ આંચ પણ આવવા દેશે નહીં... ! ઉપાધિ દેખીને મૂંઝવણ શા માટે પામવી ? એ તો શ્રીજી કસણી કરે છે એમ સમજીશું ! માટે ભલે ઉપાધિ આવે પણ મહારાજનો મહિમા કહેવામાં કોઈથી બીવું નહીં !’

અને સ્વામી-શ્રીજીના એ દૃઢ વિશ્વાસે નીડરપણે સ્વામીશ્રીએ પોતાનું કાર્ય ચાલુ રાખ્યું. ઉપાધિનાં તોફાનો ઊઠ્યાં. સ્વામીશ્રી તથા તેમના સહયોગી સંતોને ભગવાં વસ્ત્રોનો ત્યાગ કરાવી ધોળાં પહેરાવવામાં આવ્યાં. મરચાંની ધૂણીઓ કરી હેરાન કરવામાં આવ્યા. અપમાન અને તિરસ્કારની ઝડીઓ વરસી. સાથળમાં સોયા ઘોંચવામાં આવ્યા. અરે, ઝેર આપી અને ચૂલામાં ધકેલીને મારી નાંખવા સુધીના પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા, પણ પાછા પડે તે બીજા.

ભગવાન સ્વામિનારાયણે પ્રબોધેલી શુદ્ધ ઉપાસનાના પ્રવર્તન માટે જ તેમણે વરતાલનો દરવાજો છોડ્યો. અગણિત કષ્ટો વેઠીને તેમણે વાહન ન મળે તો પગપાળા પ્રવાસ કરીને પણ ગામડાંઓ ખૂંદ્યા. પધરામણી, પારાયણો, પર્વોત્સવો અને પત્રોની વણઝાર દ્વારા નિષ્ઠાવાન ભક્તોના વિરાટ સમુદાયનું સર્જન કર્યું.

વૃદ્ધ થયા. શરીર કથળ્યું, પણ ઉત્સાહ મંદ પડ્યો નહીં. નાદુરસ્ત તબિયત વચ્ચે ૭૧ વર્ષિય જીર્ણ શરીરે પણ તેમની કલમ લખે છે : ‘હજુ મને હિંમત છે કે ગામડામાં કથાવાર્તા કરી બનતી શ્રીજી-સ્વામીની ઉપાસનાની પુષ્ટિ, મંદિરોની પુષ્ટિ કરું, ને સત્સંગ વધારું.’ ઉંમર વધી. પગમાં વાના દુખાવાએ ઉપાડો લીધો, પરંતુ દેહ કૃષ્ણાર્પણ કરીને બેઠા હોય, તેમને રોકી કોણ શકે?

ગોંડળમાં બબુભાઈ સોમનાથ પટેલે સ્વામીશ્રીની હાજરીમાં એક પ્રસંગની સ્મૃતિ આ શબ્દોમાં કરી હતી : ‘સ્વામીશ્રી માટે કીર્તનમાં લખાયું છે – વૃદ્ધ છતાં પણ દિનરાત વિચરે, દેહ તણી પરવા ન જરી ! આ વાત તદ્દન સત્ય છે. અમે સાંકરદા જવા સ્વામી સાથે રણોલી ઊતર્યા. ગાડું લેવા નહોતું આવ્યું. કોતરોવાળો રસ્તો ને અમાસની કાળી રાત. સ્વામીશ્રીએ જાતે પોટલાં ઉપાડ્યાં હતાં. રાતે ગામ પદમલા પહોંચ્યા. હું તો થાકી ગયો ને વિચાર આવ્યો : ‘અહાહા ! સ્વામીશ્રીની સત્સંગ વધારવાની શી ધગશ ! ઘોર અંધકારમાં માથે પોટલાં મૂકી ૭૫ વર્ષની ઉંમરે આવા રસ્તે ચાલવું, તે કેટલો કરુણાનો ભાવ !’ એ વખતે સ્વામીશ્રી કહે : ‘આજે તો જંગલમાં સૂવું છે !’ પછી જોગી મહારાજ ગામમાં ગાડું લેવા ગયા. પણ જ્યાં ગાડું, ત્યાં બળદ નહીં !

ને બળદ ત્યાં ગાડું નહીં !... માંડ ભાંગલું ગાડું મળ્યું ને બે બળદ જોડ્યા ને સાંકરદા પહોંચ્યા ! હું તો કંટાળી ગયેલો, મને થયું ધન્ય ગુરુરાજ ! આવો ભીડો અમારાથી તો સહન જ ન થાય !”

૭૫ વર્ષની ઉંમરે જાતે પોટલાં ઊંચકીને અવિરત વિચરતા સ્વામીશ્રીના અંતરમાં નિષ્ઠા પ્રવર્તનની કેટલી ખુમારી છલકતી હશે ! એ ખુમારીના બળે જ ૮૬ વર્ષની વૃદ્ધ ઉંમર સુધી તેઓ અહોરાત્ર વિચરતા રહ્યા. ખેતરોમાં અને ઝૂંપડાંઓમાં, શહેરોમાં અને ગામડાંઓમાં, ટ્રેઈનમાં અને ગાડાંમાં, ગ્રીષ્મનો પ્રચંડ તાપ હોય કે હિમ વરસાવતી ઠંડી હોય, ચોમાસાના મેઘની હેલી હોય કે ગાંડીતૂર બનેલી નદીઓના પ્રચંડ પૂર હોય, તમામ સંજોગો વીફરીને બેઠાં હોય અને વિકટતા તેની ચરમસીમાએ હોય ત્યારે પણ તેઓ હાર્યા નથી, વિરમ્યા નથી, સતત ધૂમતા જ રહ્યા છે.

શાસ્ત્રીજી મહારાજના આવા અદમ્ય ઉત્સાહને કારણે જ આજે અક્ષરપુરુષોત્તમના વિજયધ્વજ નવખંડ ધરતીમાં લહેરાઈ રહ્યા છે, વિશ્વના ખૂણે ખૂણે સ્વામિનારાયણનું ભજન થઈ રહ્યું છે. તેમના આ યુગકાર્યને અંજલિ આપતાં પ્રમુખસ્વામી મહારાજ કહે છે : ‘શાસ્ત્રીજી મહારાજ પ્રગટ થયા ન હોત તો આપણે કદીયે અક્ષરપુરુષોત્તમની આ વાત પામી શક્યા ન હોત. એમનાં દાખડા ને ઐશ્વર્ય-પ્રતાપ-શક્તિ આગળ બીજા કોઈની બુદ્ધિ કામ આવે એવી નથી. શ્રીજીમહારાજ જે સિદ્ધાંત લઈને આવેલા એ જીવનમાં દૃઢ કર્યો અને આ સંસ્થા ઊભી કરી. મુઠ્ઠીભર હાડકાંનો દેહ હતો, પણ અંદર શ્રીજીમહારાજની શક્તિ હતી. તે વખતે સાધન નહીં અને લોકોના તિરસ્કાર. છતાં બધું સહન કરી, પગે ચાલીને, ગામોગામ ફરી આ વાત લોકોને કરી. એમને કોઈ એમાં બીજો સ્વાર્થ ન હતો. માત્ર સૌનાં કલ્યાણની જ વાત હતી...’ ◆

નિબંધ - ૨

અમર વારસો ગુણાતીતનો : પરાભક્તિ

ગુણાતીતનો અમર વારસો તેઓમાં નીખરતી પરાભક્તિ દ્વારા ઝળકે છે. મેઘલી મઘરાતે ભગવાન સ્વામિનારાયણનાં દર્શન માટે ઊભા રહેલા ગુણાતીતાનંદ સ્વામીના જીવનમાં જોવા મળતી પરાભક્તિ પ્રમુખસ્વામી મહારાજના જીવનમાં ઝળહળતી સૌએ નીરખી છે. પ્રમુખસ્વામી મહારાજની પરાભક્તિના એ જ સર્વ આચાર્યો વર્તમાનકાળે પરમ પૂજ્ય મહંત સ્વામી મહારાજમાં પણ સૌને અનુભવાય છે.

■ પૂજ્ય અક્ષરવત્સલદાસ સ્વામી

વિદ્વાનો, ચિંતકો, તત્ત્વજ્ઞાનીઓ, કથાકારો સૌ કોઈ અનેક રીતે પ્રમુખસ્વામી મહારાજની વ્યાખ્યા કરવાનો પ્રયાસ કરી ચૂક્યા છે, પરંતુ એ અનેક વ્યાખ્યાઓમાં ચરમ શિખરે પહોંચી શકે એવી એક વિશિષ્ટ વ્યાખ્યા છે: આદર્શ પરાભક્તિનું મૂર્તિમંત સ્વરૂપ.

પ્રમુખસ્વામી મહારાજ એટલે પરાભક્તિનું જાણે એવરેસ્ટ શિખર. ઠાકોરજી એટલે એમનો પ્રાણ, ઠાકોરજી એમનો શ્વાસ, ઠાકોરજી એમના લોહીનો લય, ઠાકોરજી એમના હૃદયનો ધબકાર. ઠાકોરજી વિના એક પણ પણ, એક સેકન્ડ પણ એમના માટે ન સંભવે. એક વસ્તુ પણ ઠાકોરજીને અર્પણ કર્યા વિના ન ખપે, ભલેને એ પુષ્પની પાંદડી જ હોય! એ પરાભક્તિને કારણે પ્રમુખસ્વામી મહારાજ એટલા બધા ઈષ્ટદેવમય અને ગુરુમય બની ગયા હતા કે તેઓ પોતાનું સમગ્ર અસ્તિત્વ ભૂલી ગયા હતા. એમને યાદ પણ નહોતું કે મારું કેવું અસ્તિત્વ છે કે મેં કેવાં મહાન કાર્યો કર્યા છે? અસ્તિત્વના તમામ ભાનથી તેઓ પર થઈ ગયા હતા. એ જ પરાભક્તિનું મૂર્તિમંત દર્શન આજે આપણને પરમ પૂજ્ય મહંત સ્વામી મહારાજમાં દેખાય છે. ચહેરો બદલાયો છે, પણ એ ગુણાતીતની પરાભક્તિનો વારસો એવો ને એવો પ્રબળ અનુભવાય છે. એટલે જ એવી પરાભક્તિમાં રત પરમ પૂજ્ય મહંત સ્વામી મહારાજ પણ પોતાના અસ્તિત્વની સભાનતાથી પર થઈ ચૂક્યા છે.

ગત વર્ષે પરમ પૂજ્ય મહંત સ્વામી મહારાજ પંજાબમાં જાલંધર મંદિરના પ્રાણપ્રતિષ્ઠા મહોત્સવમાં પધાર્યા હતા. પંજાબમાં પહેલું બી.એ.પી.એસ. સ્વામિનારાયણ મંદિર પ્રતિષ્ઠિત થઈ રહ્યું હતું. ગર્ભગૃહમાં ભગવાન સ્વામિનારાયણની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરીને મહંત સ્વામી મહારાજ બહાર આવ્યા ત્યારે તેઓએ ભાવમય થઈને આત્મસ્વરૂપદાસ સ્વામીને કહ્યું હતું કે ‘આજે શ્રીજીમહારાજે શ્રીજીમહારાજની પ્રતિષ્ઠા કરી છે!’ પરાભક્તિને કારણે જેઓ શ્રીજીમહારાજમય થઈ ગયા છે, જેમણે પોતાનું હું પદ ત્યજી દીધું છે, એવા મહંત સ્વામી મહારાજ પ્રમુખસ્વામી મહારાજનું સ્વરૂપ થઈને એ જ આધ્યાત્મિક ઊંચાઈએ બિરાજે છે. એટલે જ ગુણાતીત વારસાનો આપણને પળેપળે અનુભવ થાય છે.

ગત વર્ષે પરમ પૂજ્ય પ્રમુખસ્વામી મહારાજના સંકલ્પ પ્રમાણે ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણની દિવ્ય જીવન- લીલાઓનો એક ખૂબ સુંદર ચિત્રગ્રંથ પ્રકાશિત થયો. વિશ્વપ્રસિદ્ધ ભારતીય ચિત્રકાર શ્રી વાસુદેવ કામથે રચેલાં ચિત્રોનો આ ગ્રંથ મહંત સ્વામી મહારાજના હસ્તે અમદાવાદ ખાતે ઉદ્ઘાટિત થયો. ઉદ્ઘાટન બાદ મહંત સ્વામી મહારાજે આ ચિત્રગ્રંથ ખૂબ શાંતિથી નિહાળ્યો. એક એક ચિત્રમાં રહેલાં શ્રીહરિના લીલા-પ્રસંગોનું તેઓએ જાણે આકંઠ પાન કર્યું! બીજા અનેકે આ ચિત્રગ્રંથ નિહાળ્યો હશે, પરંતુ મહંત સ્વામી મહારાજ અને અન્યમાં ફરક એ વાતનો હતો કે બીજા લોકો ચિત્ર કે કલા તરીકે જોતા હતા, જ્યારે મહંત સ્વામી મહારાજ આ ચિત્રમાં ચિત્ર ને બદલે સાક્ષાત્ ભગવાનને નીરખતા હતા. એ ચિત્રગ્રંથમાં એમણે શ્રી નીલકંઠવર્ણીની તપોમૂર્તિનાં દર્શન કર્યાં. ચિત્રમાં રહેલા કલા-સૌંદર્યને તો સૌ કોઈ જુએ, પણ તેમાં ભગવાન જોવા વાળા મહંત સ્વામી મહારાજ એવા નીલકંઠમય બની ગયા કે સતત પંદર દિવસ સુધી રોજ એમના ખંડની અંદર નીલકંઠ બેઠેલા દેખાય.

રોજ એ સ્થાનનો નિર્દેશ કરીને મહંત સ્વામી મહારાજ બધા સંતોને કહેતાં ભાવમય થઈ જતા હતા કે અહીં સાક્ષાત્ નીલકંઠવર્ણી તપ કરતા બિરાજ્યા છે અને દર્શન આપે છે! આ કેવો સાક્ષાત્કાર! આ કેવી પરાભક્તિ!

મહંત સ્વામી મહારાજના વ્યવહારમાં પણ એ પરાભક્તિ પડવાય છે. પરાભક્તિ એટલે ભગવાન સિવાય બીજા કોઈની પરવા નહીં - એવું નહીં, પરાભક્તિ એટલે ભગવાન સિવાય બીજા પ્રત્યે તુચ્છભાવ - એવું નહીં, પરંતુ દરેકમાં ભગવાનને નીરખીને તેમાં ભગવાન જેવો ભાવ. દરરોજ સવારે પ્રાતઃપૂજા પછી મહંત સ્વામી મહારાજ સૌને વંદન કરે છે. એકબીજાને નમસ્કાર કરીને અભિવાદન કરવાનું સ્વાભાવિક છે, પરંતુ મહંત સ્વામી મહારાજ તો એકેએક હરિભક્ત કે સંતમાં આંખોમાં આંખો મેળવી, એમનામાં રહેલા સાક્ષાત્ શ્રીજીમહારાજને પ્રણામ કરે છે. પરમાત્માના ભાવથી પ્રણામ કરે છે. બાકી મસ્તક ૧૮૦ ડિગ્રી ઘુમાવીને પ્રણામ કરતાં વાર શું લાગે? પરંતુ પરમ પૂજ્ય મહંત સ્વામી મહારાજને સંતો-હરિભક્તોને પ્રણામ કરવાનો કેટલો બધો સમય લીધા પછી પણ સંતોષ થતો નથી. ક્યારેક સ્ટેજ પર વ્યવસ્થા એવી હોય કે હરિભક્તોનાં દર્શન બરાબર ન થાય તો પોતાના આસન પરથી ઊભા થઈને સૌનાં દર્શન કરવા માટે આગળ આવે છે.

ગત વર્ષે મહંત સ્વામી મહારાજ યુ.એસ.એ.માં રોબિન્સવિલ ખાતે પધાર્યા હતા. ત્યાં પરમ પૂજ્ય પ્રમુખસ્વામી મહારાજના સંકલ્પ અનુસાર નિર્માણાધીન અક્ષરધામમાં સ્તંભ સ્થાપનનો શાનદાર કાર્યક્રમ યોજાયો હતો. આ કાર્યક્રમ દરમ્યાન ભવ્ય સભાગૃહમાં મંચ ઉપર સ્તંભોની સુંદર પંક્તિઓ રચવામાં આવી હતી. સ્તંભોના ગોખમાં મુક્તાનંદ સ્વામી અને નિષ્કુળાનંદ સ્વામીના આરસના સ્ટેચ્યૂની જેમ બે કિશોરોને આરસની પ્રતિકૃતિ રૂપે ઊભા રાખવામાં આવ્યા હતા. મુક્તાનંદ સ્વામી, નિષ્કુળાનંદ સ્વામીના પરિવેશમાં ઊભા રાખવામાં આવેલા એ કિશોરોને એવી રીતે સજાવવામાં આવ્યા હતા કે સૌને એમ જ લાગે કે આ આરસનાં સ્ટેચ્યૂ છે. મંચ પરનો પરદો ખૂલ્યો અને મહંત સ્વામી મહારાજ મંચ પર પધાર્યા ત્યારે તે સ્ટેચ્યૂ જીવંત બની ગયાં, તેમણે પોતાના હાથમાં રહેલો હાર મહંત સ્વામી મહારાજને પહેરાવ્યો ત્યારે તેમને અને સૌ સભાજનોને ખબર પડી કે ઓહ! આ સ્ટેચ્યૂ નથી, આ તો સાક્ષાત્ છે. મહંત સ્વામી મહારાજને એમ કહેવામાં આવ્યું કે સ્તંભ પર જમીનથી આશરે ત્રણેક ફૂટની ઊંચાઈના ગોખમાં ઊભા રહેલા આ કિશોરો મુક્તાનંદ સ્વામી અને નિષ્કુળાનંદ સ્વામી છે ત્યારે સ્વામીશ્રીએ અત્યંત ભાવથી એ કિશોરોનો ચરણસ્પર્શ કર્યો! તેઓ એટલા ભાવથી ચરણસ્પર્શ કરી રહ્યા હતા કે સૌ દંગ બની ગયા. પ્રાણપ્યારા ગુરુહરિને પોતાનો ચરણસ્પર્શ કરતાં જોઈને એ કિશોરો સંકોચ પામી ગયા. એમ કે સ્વામી, આપ રહેવા દો, અમે તો વેશ ભજવીએ છીએ. એ કિશોરો સ્તંભના સ્થાન પરથી નીચે ઊતર્યા અને મહંત સ્વામી મહારાજને દંડવત્ કરવા લાગ્યા ત્યારે મહંત સ્વામી મહારાજ એમને રોકવા માંડ્યા કે તમારે મને દંડવત્ ન કરાય. તમે તો સાક્ષાત્ મુક્તાનંદ સ્વામી અને નિષ્કુળાનંદ સ્વામી છો, મારે તમને દંડવત્ કરવાના હોય! પેલા કિશોરો કહે કે અમે તો વેશ ભજવીએ છીએ. પણ પરાભક્તિમાં રત મહંત સ્વામી મહારાજને એવો સાક્ષાત્કારનો ભાવ કે સ્વામિનારાયણ ભગવાનના આ સાક્ષાત્ પરમહંસો છે. આ પરાભક્તિ હોય તો જ સંભવે. મહંત સ્વામી મહારાજમાં પરાભક્તિ અને મહિમા એકબીજામાં એવાં ઓતપ્રોત થઈ ગયાં છે કે જેની આપણે કલ્પના પણ ન કરી શકીએ.

પરમ પૂજ્ય પ્રમુખસ્વામી મહારાજ અંતર્ધાન થયા પછી બહુ જ મોટો હૃદયમાં આઘાત સૌ કોઈના હૃદયમાં છવાયો હતો, પરંતુ મહંત સ્વામી મહારાજના દિવ્ય સાંનિધ્યમાં ધીરે ધીરે સૌમાં એ વિરહનો ભાવ ઓસરવા માંડ્યો. મહંત સ્વામી મહારાજમાં પ્રમુખસ્વામી મહારાજની પ્રતીતિ સાથે જોડાવા લાગ્યા. જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાં એમના પ્રભાવથી સૌ સ્વાભાવિકપણે સૌ મહંત સ્વામી મહારાજનો જયજયકાર કરે. જયજયકાર માનવમાત્રને ગમે છે. જયકારને સૌ કોઈ આવકારે છે. પરંતુ પ્રમુખસ્વામી મહારાજ અને મહંત સ્વામી મહારાજ તેમાં અપવાદ છે. ‘મહંત સ્વામી મહારાજની જય.. મહંત સ્વામી મહારાજની જય..’ એ જયનાદોમાં એમને અકળામણ થાય. તેઓ જયકાર કરનારાઓને રોકે અને કહે, મારી જય નહીં, પહેલાં પ્રમુખસ્વામી મહારાજની જય બોલાવો... તેમણે વારંવાર સૌને ટોક્યા. અટલાદરા, મુંબઈ, અમદાવાદ, આણંદ, નડિયાદમાં ટોક્યા. એક વખત તો મહંત સ્વામી મહારાજે ત્યાં સુધી કહ્યું ‘તમે પ્રમુખસ્વામી મહારાજની જય બોલાવ્યા વિના મારી જય બોલાવો છો તો મને એમ લાગે છે કે મારી બે ભુજાઓ કાપી નાંખો છો!’ એક વખત કહે, ‘આવી જયથી મને તો ગભરામણ થઈ જાય છે!’ ગુરુ પ્રત્યેની કેવી અનન્ય ભક્તિ અને પરાભક્તિ હોય ત્યારે હૃદયના આવા ઉદ્ગારો બહાર આવે! આ માત્ર ઉદ્ગારો નથી, આ એમનું જીવન છે.

અમર વારસો ગુણાતીતનો...

એ ગુણાતીતનો પરાભક્તિનો અમર વારસો આજે એવો ને એવો જીવંત અનુભવાય છે. ઈષ્ટદેવ અને ગુરુ પ્રત્યેની એ

પરાભક્તિ એવી ને એવી જીવંત છે. શાસ્ત્રીજી મહારાજ અને યોગીજી મહારાજનું સ્મરણ કરતાં ગદ્ગદ થઈ જતા પ્રમુખસ્વામી મહારાજને આપણે નિહાળ્યા છે. આજે આપણે જોઈ શકીએ છીએ કે મહંત સ્વામી મહારાજ યોગીજી મહારાજ અને પ્રમુખસ્વામી મહારાજનું સ્મરણ કરતાં એમાં લીન થઈ જાય છે.

પ્રમુખસ્વામી મહારાજ સાક્ષાત્ પરાભક્તિનું મૂર્તિમંત એવરેસ્ટ શિખર હતા. એમના રોમે રોમમાંથી અને એમના સમગ્ર અસ્તિત્વમાંથી પરાભક્તિ નીતરતી હતી. પરાભક્તિ એ જ એમની ખરી ઓળખ હતી. આજે પરાભક્તિના એવી ને એવી પરભક્તિના એવરેસ્ટ શિખર સમાન મહંત સ્વામી મહારાજનાં ચરણોમાં કોટિ કોટિ વંદન. ♦

નિબંધ - ૩

પ્રમુખસ્વામી મહારાજ: સદા દુઃખ દુવિધાઓથી પર

દુનિયાના ખ્યાતનામ કાર્ડિયોલોજિસ્ટ અને એપેક્સ હાર્ટ ઇન્સ્ટિટ્યૂટના ચેરમેન ડૉ. તેજસભાઈએ ‘ટ્રાન્સ એડિયલ કોરોનરી ઇન્ટરવેન્શન’ જેવાં ૮૦,૦૦૦થી વધારે ઓપરેશન કરીને દુનિયામાં એક આગવી ઓળખ મેળવી છે. સ્વામીશ્રીના તબીબ તરીકે સેવા આપી રહેલા પત્રશ્રી ડૉ. તેજસભાઈએ તેઓને ખૂબ નજીકથી અનુભવ્યા છે.

શરીરની પીડાથી જે પર છે...

■ ડૉ. તેજસભાઈ પટેલ

હું નાનો હતો ત્યારથી પરમ પૂજ્ય પ્રમુખસ્વામી મહારાજની મારા ઉપર ખૂબ કૃપા હતી, પરંતુ મને એમને બરાબર જાણવા અને સમજવાનો અવસર ત્યારે મળ્યો, જ્યારે એમના હૃદયની જવાબદારી સંભાળવાની સેવા મારા ભાગ્યે આવી.

લગભગ ચાર વર્ષ પહેલાં હું અને મારા સહયોગી ડૉ. સંજય સ્વામીશ્રીને તપાસવા સારંગપુર આવ્યા હતા. તે સમયે તેમના હૃદયની યોગ્ય કાર્યવાહી માટે અમે પેસમેકર મૂકવાનો નિર્ણય લીધો ત્યારે તેઓની ઉંમર ૮૧ વર્ષની હતી. અમે થોડા સંકોચ સાથે સ્વામીશ્રીને કહ્યું કે આપના હૃદય સાથે પેસમેકર જોડવું પડે એમ છે. કદાચ થોડી તકલીફ પણ થઈ શકે એમ છે. પરંતુ તેઓ અમને કહે, ‘તમે છો તેથી કોઈ તકલીફ થવાની નથી, બધું સારું જ કરશો.’ બસ આ એક જ વાક્ય તેઓ બોલ્યા હતા.

ત્યારબાદ તા. ૧૪-૬-૨૦૧૨ના રોજ સ્વામીશ્રી સારંગપુરથી શાહીબાગ મંદિરમાં પધાર્યા. પેસમેકર મૂકવાની આગવી રાત્રે અમે ફરીથી તેઓને તપાસ્યા એ વખતે એક બીજી સમસ્યા હતી તે તેમની સમક્ષ રજૂ કરી કે આ ઉંમરે આપને જનરલ એનેસ્થેશિયા નહીં આપી શકાય. એમાં કેટલુંક જોખમ જણાય છે. શોર્ટ એનેસ્થેશિયામાં પણ જોખમ લાગે છે. એટલે અમારે લોકલ એનેસ્થેશિયા એટલે કે છાતીની ઉપરનો એટલો જ ભાગ બહેરો કરીને બે કલાકની સર્જરી કરવી પડશે. એ ખૂબ જ દુઃખ અને પીડાદાયક સર્જરી છે, પરંતુ બીજો કોઈ રસ્તો નથી.

આ વાત સાંભળીને સ્વામીશ્રીએ કહ્યું, ‘અમને કોઈ દુઃખ છે નહીં અને દુઃખ થવાનું નથી, તમે તમારું કાર્ય કરો.’ બીજે દિવસે સવારે સ્વામીશ્રી હોસ્પિટલમાં આવ્યા કે તરત જ સીધા જ તેઓને કેથલેબમાં લઈ ગયા. ડૉ. યશ, ડૉ. સંજય અને હું - અમારી ટીમે સારવાર ચાલુ કરી. છાતીના ઉપરના ભાગે લોકલ એનેસ્થેશિયા આપીને કાપો મૂક્યો. ચામડી, એની નીચેના કોષો, એની નીચેના સ્નાયુઓ બધું જ વીંધીને અમે પેસમેકર મૂક્યું. સ્વામીશ્રી ખુલ્લી આંખે બધું જ જોતા હતા. અમે ટાંકા લઈ રહ્યા હતા ત્યારે સ્વામીશ્રીના પગ થોડા હલ્યા. એ વખતે સ્વામીશ્રીને મેં કહ્યું, ‘સ્વામી! આપને તકલીફ થતી લાગે છે. દુઃખ છે?’ પરંતુ સ્વામીશ્રીએ સ્વસ્થતાપૂર્વક કહ્યું, ‘ના. કોઈ તકલીફ નથી.’ બસ આટલો જ જવાબ!

એ પછી અમારા માટે સૌથી મોટો પડકાર સ્વામીશ્રીને હોસ્પિટલમાં ન રાખવાનો હતો. કારણ કે કોસ ઈન્ફેક્શન લાગે તો મુશ્કેલી થાય. એટલે તાત્કાલિક મોટરકાર દ્વારા એમને મંદિર લઈ આવ્યા. જ્યાં તેમનો ઉતારો હતો એ ખંડને અઘતન આઈ.સી.યુ.માં ફેરવવામાં આવેલો હતો. જ્યારે મંદિરમાં આવ્યા ત્યારે હજારો લોકો તેમનાં દર્શન માટે ઊમટ્યા હતા. હજુ તો સર્જરીને કલાક પણ નહોતો વીત્યો. છતાં, આવી મોટી ઉંમરે આવી મોટી સર્જરી પછી પણ સ્વામીશ્રીએ ખૂબ જ સ્વસ્થતાથી બધાને દર્શન આપ્યાં. પાછળથી મને એવું પણ સંભળાતું હતું કે સ્વામીશ્રીને ખરેખર કોઈ ઓપરેશન કર્યું છે કે ખાલી તપાસીને પાછા લાવ્યા છે! કારણ કે સ્વામીશ્રીના મુખ ઉપર કોઈપણ પ્રકારનું દુઃખ નહોતું કે કોઈ અભિવ્યક્તિ નહોતી.

હોસ્પિટલથી ઉતારા સુધી માર્ગમાં અને શાહીબાગ આવ્યા પછી પણ મેં તેમને વારેવારે પૂછ્યું, ‘આપને દુખે છે? કોઈ તકલીફ છે?’ પરંતુ તેમણે ના પાડી.

મને તેનું અત્યંત આશ્ચર્ય થયું. દુખાવો ન થાય એ શક્ય જ નહોતું. પરંતુ સ્વામીશ્રી તેમાં અપવાદ હતા.

આ બધું પતી ગયું ત્યારબાદ જ્યારે ત્રણેક મહિના પછી હું અને ડૉ. સંજય તેમને તપાસવા આવ્યા ત્યારે પણ તપાસીને ફરીથી અમે પૂછ્યું કે આપને કોઈ દુઃખ કે તકલીફની ફરિયાદ છે? ત્યારે પણ સ્વામીશ્રીએ એક જ વાત કરી કે અમારે શેની ફરિયાદ?!

તબીબી વિજ્ઞાનમાં અમે આવી બાબતો એકદમ માની ન લઈએ. કારણ કે હું ‘એવિડન્સ બેઝ મેડિસિન’ પ્રેક્ટિસ કરું છું એટલે આ અમારા મગજમાં ન ઊતરે એવી વાત હતી. આ સમયે શારીરિક પીડા થાય જ, એમાં કોઈ જ શંકા નથી.

પરંતુ સ્વામીશ્રી તો અમારી માન્યતા કરતાં તદ્દન અલગ રીતે દુઃખ-દર્દથી પર હતા! એક કાર્ડિયોલોજિસ્ટ તરીકે મેં મારી ૨૫ વર્ષની કારકિર્દીમાં આવા કોઈ દર્દીને જોયા નથી. બે કલાકની સર્જરી, ૮૧ વર્ષની ઉંમર, લોકલ એનેસ્થેશિયા અને એવા સંજોગોમાં એક દુઃખનો ઊંહકારો પણ નહીં! ઓપરેશન પહેલાં પણ નહીં, દરમ્યાન પણ નહીં, અને ત્યારબાદ કે આજે પણ નહીં! પરિણામે આત્મા અને શરીર વચ્ચેનો ભેદ મને સમજાયો, જેને સમજવા માટે છેલ્લાં ૧૫ વર્ષથી પ્રયાસ કરતો હતો, મારા પિતા પણ મને સમજાવવાનો પ્રયાસ કરતા હતા, પણ આ પૂર્વે મારા મગજમાં કદી એ વિચાર ઊતર્યો નહોતો, પરંતુ પરમ પૂજ્ય પ્રમુખસ્વામી મહારાજને દુઃખમાં સ્થિર જોઈને હું ૧૦ જન્મમાં જે શીખી ન શકું, એ સ્વામીશ્રીએ મને થોડી જ પળોમાં શિખવાડી દીધું! ◆

તુલનાત્મક તત્ત્વજ્ઞાનનો ઊંડો અભ્યાસ કરનાર પૂજ્ય આનંદસ્વરૂપદાસ સ્વામીએ સ્વામિનારાયણ અક્ષરધામના નિર્માણની સેવામાં અમૂલ્ય યોગદાન આપ્યું છે. હાલ ગાંધીનગર ખાતે અક્ષરધામના મુખ્ય કાર્યવાહક તરીકે સેવા આપનાર તેઓએ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી સ્વામીશ્રીને નિહાળ્યા છે...

દુઃખ જેમને સ્પર્શતું નથી...

■ પૂજ્ય આનંદસ્વરૂપદાસ સ્વામી

પરમ પૂજ્ય પ્રમુખસ્વામી મહારાજ બધા પ્રકારનાં દુઃખના અનુભવો પર બિરાજે છે, એવા અસંખ્ય અનુભવો સંતો અને હરિભક્તોએ અનુભવ્યા છે.

દુઃખ મુખ્યત્વે બે પ્રકારનાં છે: એક શરીરનું દુઃખ છે અને બીજું મનનું દુઃખ. શરીર પર માર વાગવો, ઈજા થવી, મેલેરિયા-ટાઈફોઈડ જેવી અનેક પ્રકારની બીમારીઓ થવી વગેરે શરીરનાં દુઃખો છે. જ્યારે મૃત્યુનો ભય, ભયજનક સ્વપ્ન, પોતાની ઈચ્છાઓ મુજબ કાર્ય ન થવું, નિષ્ફળતાઓ, હતાશા, નિરાશા અને તિરસ્કાર, અપમાનના સમયે અનુભવાય છે તે મનનાં દુઃખ છે. પરંતુ પરમ પૂજ્ય પ્રમુખસ્વામી મહારાજ આવાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખોની અનુભૂતિથી પર રહ્યા છે.

કેવી કેવી શારીરિક તકલીફો સ્વામીશ્રીએ સહજતાથી વેઠી છે! ઘૂંટણનો આર્થ્રાઈટીસ, ગોલબ્લેડરનું ઓપરેશન, કેટરેક્ટનું ઓપરેશન, ગાંઠનું ઓપરેશન, હાર્ટએટેક, કોરોનરી આર્ટરી બાયપાસ સર્જરી વગેરે અસહ્ય શારીરિક દુઃખો તેમના જીવનમાં આવ્યાં છે. પરંતુ આ બધા શરીરના દુઃખ વચ્ચે પણ પ્રમુખસ્વામી મહારાજ તેની પીડાથી પર રહ્યા છે. કારણ કે તેઓ હંમેશાં પોતાને શરીરથી ભિન્ન આત્મા માને છે, અક્ષરબ્રહ્મ માને છે. તેઓના આચરણમાં આ વાત અનેક વખત સૌએ નજરે નીરખી છે.

સન ૧૯૮૮માં ન્યૂયોર્કમાં ડૉ. સુબ્રહ્મણ્યમે પરમ પૂજ્ય પ્રમુખસ્વામી મહારાજની કોરોનરી બાયપાસ સર્જરી કરી હતી. તેઓની સાથે ડૉ. નીલેશ પટેલ પણ એક સર્જન તરીકે જોડાયા હતા. ડૉ. નીલેશને પૂછવામાં આવ્યું કે અન્ય દર્દીઓની તુલનામાં પ્રમુખસ્વામી મહારાજમાં આપે શું વિશેષતા જોઈ છે? તેઓએ કહ્યું, ‘ન્યૂયોર્કની આ લેનોક્સ હિલ હોસ્પિટલમાં મેં ઘણા વી.આઈ.પી.ઓને સારવાર આપી છે. મારા મત પ્રમાણે એક વી.આઈ.પી.નું ધ્યાન રાખવું એ અન્ય ૨૫ દર્દીઓનું ધ્યાન રાખવા બરાબર છે. પરંતુ પરમ પૂજ્ય સ્વામીશ્રી તેમાં તદ્દન અલગ હતા. તેમણે અમારું કામ સરળ બનાવી દીધું, અમને ખબર

પણ પડવા ન દીધી કે તેઓ વી.આઈ.પી.ઓના પણ વી.આઈ.પી. છે!

સ્વામીશ્રીની બાયપાસ સર્જરી ખૂબ ક્રિટિકલ હતી. ઓપરેશનના દર્દ અંગે અમે સ્વામીશ્રી સાથે વાત કરી ત્યારે સ્વામીશ્રીએ કહ્યું કે ‘આ તો બધા શરીરના ભાવ છે, આત્મા તો સુખરૂપ છે.’ પરંતુ મારી સમજણમાં આવતું નહોતું કે આત્મા અને દેહ કેવી રીતે અલગ હોઈ શકે?

પરંતુ ઓપરેશનના દિવસે જ મને મારા પ્રશ્નનો જવાબ મળી ગયો. ઓપરેશન થિયેટરમાં યોગીચરણદાસ સ્વામી પરમ પૂજ્ય સ્વામીશ્રી સાથે વાત કરી રહ્યા હતા અને તે દરમ્યાન હું તેમના પગમાં આર્ટીરિયલ પંકચર કરી રહ્યો હતો. આ એક અસહ્ય પીડા આપનારી પ્રક્રિયા છે, ભલભલાના મુખમાંથી દર્દભર્યા શબ્દો નીકળી પડે છે. પરંતુ આ પ્રક્રિયા દરમ્યાન હું બહુ ધ્યાનપૂર્વક સ્વામીશ્રીના મુખ સામે જોઈ રહ્યો હતો, પરંતુ તેમના મુખ પર દર્દની એક નાની રેખા પણ દેખાતી નહોતી. ત્યારે મને ખબર પડી કે આ મહાન સંત માટે દેહ અને આત્મા કેવી રીતે અલગ છે!’

આ થઈ શારીરિક દુઃખના અનુભવોથી પર રહેલા સ્વામીશ્રીની વાત. પરંતુ સૌથી મોટું દુઃખ તો મનનું દુઃખ છે. તે સૂક્ષ્મ છે, દીર્ઘકાલીન છે અને વધારે મોટું અનુભવાય છે. મનના દુઃખનું મૂળ છે અભિમાન.

સ્વામીશ્રી તેનાથી પણ પર રહ્યા છે. કારણ કે તેઓ અહંશૂન્ય પુરુષ છે. તેથી મનનાં દુઃખો તેઓને સ્પર્શી શક્યાં નથી. કોઈ વાંક કે ભૂલ ન હોવા છતાં પણ ક્યારેક તેમનાં અપમાનો થયાં છે, પરંતુ તેઓ અપમાનને આભૂષણ માને છે! સ્વામીશ્રીમાં કોઈપણ પ્રકારના બદલાની તો ભાવના જ નથી, કોઈ દિવસ કોઈનાય પ્રત્યે દ્વેષ રાખ્યો નથી. જેણે તેમનું ભયંકર અપમાન કર્યું છે એવાનું પણ તેમણે ભલું જ ઈચ્છ્યું છે.

૧૯૮૬માં પ્રમુખસ્વામી મહારાજને સાથળમાં એક પીડાદાયક ગાંઠ થઈ હતી. સ્વામીશ્રીએ તે ગાંઠની પીડાને તો સહજતાથી સહન કરી લીધી, પરંતુ આ ગાંઠનું ઓપરેશન કરાવ્યા પછી મુંબઈમાં તેઓ એક હરિભક્તના ઘરે આરામ કરી રહ્યા હતા તે દરમ્યાન આ હરિભક્તે તેમના એક મિત્રને પોતાના ઘરે નિમંત્રિત કર્યા હતા. એ વ્યક્તિ કોઈપણ કારણસર ગેરસમજને કારણે સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય પ્રત્યે પૂર્વગ્રહથી પીડિત હતા. આથી, સ્વામીશ્રીનો કોઈ જ વાંક ન હોવા છતાં પોતાની ગેરસમજથી આવેશમાં આવી જઈને એ વ્યક્તિએ સ્વામીશ્રીનું ખૂબ અપમાન કર્યું. એક મહાન આદરણીય સંત તરીકે તો નહીં, પરંતુ એક બીમાર, વયસ્ક વ્યક્તિ તરીકે પણ સ્વામીશ્રીની આમાન્યા તેમણે ન જાળવી. સ્વબચાવમાં સ્વામીશ્રી તો એક શબ્દ પણ ન બોલ્યા, પરંતુ સાથેના સંતો આ વ્યક્તિનો અવિવેક સુધારવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા તેમને પણ સ્વામીશ્રીએ રોક્યા. પેલી વ્યક્તિને તેનો ઊભરો ઠાલવવા દીધો. એટલું જ નહીં, થોડા સમય પછી એ જ વ્યક્તિ તકલીફમાં અટવાઈ હતી ત્યારે સ્વામીશ્રીએ તેને મદદ પણ કરી! સૌએ જોયું કે સ્વામીશ્રીની જન્મજાત સાધુતા કેવી નીખરી ઊઠી છે!

તેમને પોતાનું અપમાન ખટક્યું હોત તો આવું કેવી રીતે શક્ય બને? જે મહાપુરુષમાં અહંકાર ન હોય તેમને મનના દુઃખનો અનુભવ ક્યાંથી થાય! સ્વામીશ્રી આવા અહંશૂન્ય છે એનું કારણ શું છે? તેનું કારણ છે - તેઓ ભગવાનનો અનંત મહિમા સમજે છે. ભગવાનને સર્વકર્તા અને સર્વમાં બિરાજેલા અનુભવે છે. એટલે જ કદાચ સૂર્યમાં અંધારું પ્રવેશ કરી શકે, પરંતુ પ્રમુખસ્વામી મહારાજમાં અભિમાન, નિરાશા, હતાશા કદી પણ પ્રવેશ ન કરી શકે. એનું મુખ્ય કારણ તેમને પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર છે, બ્રહ્મ-પરબ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર છે. ♦